ТАРИХИЙ-МАЪРИФИЙ РИСОЛА

УНУТИЛМАС СИЙМОЛАР

Қатағон қурбони бўлган сувчилар,
мироблар ва соҳа мутахассислари хотираси

XIX аср охири – XX асрнинг биринчи ярми

Ёшлар ва кенг китобхонлар учун

Тошкент – 2026

Ушбу рисола сув хўжалиги соҳасида меҳнат қилган ва сиёсий қатағонга учраган инсонларнинг ҳаёти, касбий фаолияти ҳамда тарихий меросини кенг жамоатчиликка, айниқса, ёшларга содда ва таъсирчан тилда таништириш мақсадида тайёрланди.

Рисолада тақдим этилган тўртта материал асосида 16 нафар шахснинг ҳаёт йўли ёритилди: 15 нафар сув хўжалиги ходими, раҳбари ва мутахассисининг таржимаи ҳоли, шунингдек, сув хўжалиги бошқармасида ҳуқуқшунос бўлиб ишлаган Дилоро Юсупованинг қисмати. Муҳаммад Аминаддинов ва Саъдуллахўжа Турсунхўжаев фаолиятига алоҳида кенг ўрин берилди.

Рисола тарихий-маърифий қўлёзма бўлиб, академик монография ёки тўлиқ архив маълумотномаси мақомини даъво қилмайди. Баъзи шахсларнинг хизматлари ҳақида батафсил ҳужжатлар мавжуд бўлса, айримлари ҳақида ҳозирча исм, касб, қатағон санаси ва ҳукм хусусидаги қисқа маълумотларгина тақдим этилган. Бу фарқ атайлаб сақланди: тарихий бўшлиқлар тахминлар билан тўлдирилмади.

Матнда учрайдиган “аксилинқилобчи”, “халқ душмани” каби иборалар ўша давр айбловларини англатади; улар мазкур шахслар ҳақидаги рисола муаллифининг баҳоси эмас. Манбада маълумот етишмаган ҳолларда “аниқланмаган” ёки “келтирилмаган” деб қайд этилди.

“Инсонни хотирлаш – унинг номини айтишгина эмас, унинг меҳнати нималарга хизмат қилганини англашдир.”

Мундарижа

Сўзбоши

Хотира, тарих ва келажак авлод олдидаги масъулият

I. Тарих ва касб

Қатағон сув хўжалигига ҳам дахлдор эди

II. Уч тақдир – уч сабоқ

Муҳаммад Аминаддинов • Саъдуллахўжа Турсунхўжаев • Дилоро Юсупова

III. Хотиралар дафтари

13 нафар сувчи, мироб, муҳандис ва раҳбар ҳақида лавҳалар

IV. Илмий-амалий мерос

Билим, тажриба ва бошқарув маданияти нималарда акс этган?

V. Саналар сўзлаганда

Сувчилар тарихи ва қатағон хронологияси

VI. Ёшлар учун қўлланма

Ибрат, саволлар, амалий топшириқлар

VII. Атамалар ва изоҳлар

Қисқача атамалар луғати

Сўзбоши. Хотира ва масъулият

Сув – Марказий Осиёда ҳаёт, деҳқончилик, шаҳарсозлик ва инсонлар ўртасидаги ҳамкорликнинг энг муҳим асосларидан бири. Дарёдан сув олиш, уни каналларга йўналтириш, мавсумга қараб тақсимлаш, дамбаларни мустаҳкамлаш ва ариқ-зовурларни тозалаш – буларнинг ҳар бири билим, тажриба ва жамоавий меҳнатни талаб қилади.

Ана шу ишларни бажарган сувчилар, мироблар, муҳандислар ва раҳбарларнинг кўпчилиги тарих китобларида тўлиқ тилга олинмайди. Айримларининг исми эса ўтган асрнинг сиёсий қатағонлари сабабли узоқ йиллар эсланмай келди. Улар орасида хорижда билим олган ирригатор ҳам, йирик сув хўжалиги қурилишларига раҳбарлик қилган давлат арбоби ҳам, оддий қишлоқ мироби ҳам бор эди.

Рисоланинг мақсади қатағон воқеаларини санаб ўтиш билан чекланмайди. У одамлар қандай таълим олгани, қаерда меҳнат қилгани, сув хўжалиги учун қандай хизмат қилгани ва уларнинг қисматидан ҳозирги ёшлар нимани ўрганиши мумкинлигини кўрсатишдир.

Бу саҳифаларни мутолаа қилаётган ўқувчи бир нарсани унутмаслиги керак: биографиядаги ҳар бир сана ортида оила, меҳнат, орзу ва тўхтаб қолган ҳаёт йўли бор. Уларнинг хотирасига ҳурмат кўрсатиш – далилни эҳтиёткорлик билан ўқиш, ҳақиқатни текшириш ва инсон қадрини асрашдир.

I. Тарих ва касб

Қатағон сув хўжалигига ҳам дахлдор эди

1920–1930-йилларда минтақадаги давлат бошқаруви, қишлоқ хўжалиги ва сув тизимларида катта ўзгаришлар рўй берди. Суғориш ишларини режалаштиришда янги ташкилотлар тузилди, муҳандислик ёндашувлари кириб келди. Шу билан бирга, сиёсий таъқиблар кенгайиб, турли касб эгалари айбловлар асосида ишдан олинди, қамалди ёки ўлим жазосига ҳукм қилинди.

Тақдим этилган рўйхатнинг ўзи бу жараён бир касб ёки бир ижтимоий қатлам билан чекланмаганини кўрсатади. Унда республика миқёсидаги раҳбар, инженер-гидротехник, мироб, ёрдамчи гидротехник ва “сув хўжалиги ишчиси” деб қайд этилган инсонлар бор.

Тарихий материалларда айрим шахсларнинг кейинчалик оқланган, шу жумладан 1950-йиллар, 1980–1990-йиллар ва ҳатто 2022 йилда реабилитация қарорлари қабул қилингани қайд этилади. Демак, айблов ҳужжати ва инсоннинг ҳақиқий айби бир хил тушунча эмас.

Нима учун айнан сувчилар ҳақида гапирамиз?

Мироб кўпинча сувнинг адолатли тақсимланиши ва навбатини кузатган; гидротехник суғориш иншоотларининг ишлашини таъминлаган; муҳандис лойиҳалар ва техник ечимлар билан шуғулланган; раҳбар эса маблағ, ишчи кучи ва тармоқлар фаолиятини мувофиқлаштирган. Улардан бирининг иши издан чиқса, оқибати деҳқон даласида, қишлоқда ёки бутун воҳада сезилиши мумкин эди.

Шу сабаб бу рисолада шахсларнинг қатағон тарихи билан бирга улар бажарган касбнинг жамият ҳаётидаги ўрни ҳам тушунтирилади. Бироқ ҳужжатларда кўрсатилмаган қурилишлар, муаллифлик асарлари ёки кашфиётлар уларга нисбат берилмайди.

II. Уч тақдир – уч сабоқ

Муҳаммад Аминаддинов: Франциядан Хоразм сувларигача

1873 йил, Хонқа – 1937 йил қатағони • ирригатор, ҳоким, муҳандис ва мироб

Муҳаммад Аминаддинов Хонқа ҳокими Аминаддин Ёқуб оиласида туғилган. Ёшлигидан оилада, Хивадаги Арабхон мадрасасида ва Петро-Александровскдаги рус-тузем мактабида таълим олган. Тил билиши ва илмга қизиқиши уни хорижда ўқишга етаклади. Аввал Истанбулда махсус курсни ўтаб, 1893–1897 йилларда Франциянинг Тулуза шаҳридаги ирригация коллежида таҳсил олган.

Унинг ўқиш йўналиши сув тизимлари, ер таркиби, қурғоқчилик ва тошқинлар каби масалалар билан боғлиқ эди. Тарихчи Умид Бекмуҳаммад уни Европада ирригация бўйича диплом олган ўрта осиёлик илк мутахассис сифатида тасвирлайди. Бу мақомни барча минтақавий таълим архивлари бўйича қиёсий текшириш зарур бўлса-да, унинг Францияда олган таълими рисоладаги ҳаёт йўлини ёритишда муҳим ўрин тутади.

Дарё, кемалар ва Хонқа ариқлари

1897 йилда ватанга қайтгач, у Амударё флотилияси ўқув курсига раҳбар этиб тайинланган. Манбада флотилия тасарруфидаги кемалар сони 220 тадан 315 тага етгани келтирилади. 1900 йилдан эса Хонқа ҳокими бўлиб ишлаб, ариқ-зовурларни тозалаш, деҳқончилик ва ишлаб чиқаришни ривожлантиришга эътибор қаратган.

Муҳаммад Аминаддиновнинг фаолиятини фақат техник касб билан чеклаб бўлмайди. У жадид мактабларини қўллаб-қувватлаган, “Таржимон”, “Вақт” ва бошқа нашрлар билан танишиб борган, газеталарни бошқаларга ҳам ўқиш учун берган маърифатпарвар сифатида ҳам тавсифланади.

Қазув, дамба ва илмий мулоқот

Хоразм Халқ Республикаси даврида Аминаддинов ирригация ва деҳқончилик нозири, кейин эса ирригация бошқармаси раҳбари бўлган. 1922 йилда Ҳазораспдан Хўжайлигача 220 километрлик масофада дамба

ва қазув-тозалаш ишлари амалга оширилгани, ўша даврда 40 минг таноб – тахминан 7,6 минг гектар ер қишлоқ хўжалиги муомаласига киритилгани қайд этилади. Бу рақамлар рисолага берилган биографик материалдан олинган.

1924 йилда Хоразмда тузилган УПРАДИК ташкилотида бош муҳандис вазифасини бажарган. У Амударё сувини тақсимлаш, сув тармоқларини сақлаш ҳамда анъанавий қазув ишларини тартибга солишга алоқадор фаолият юритган.

Гидролог Владимир Цинзерлинг билан мулоқот қилгани, унинг “Амударёда суғориш” китобини муҳокама этгани, 1927 йилда профессор Ф.Моргуненков ва муҳандис В. Пославский билан суғориш масалалари хусусида фикр алмашгани ҳам манбада қайд этилади. Бу – маҳаллий тажриба билан назарий илмнинг учрашувига мисол.

Синовда ҳам қадрланган тажриба

Сиёсий муҳит ўзгаргач, тажрибали ирригатор бошқарувдан четлаштирилиб, оддий мироб ва колхоз гидротехниги бўлиб ишлаган. 1934 йилда Амударё тошқини вақтида Ҳазораспдан Гурлангача бўлган ҳудудга хавф туғилганда раҳбарлар айнан ундан ёрдам сўрагани, унинг иштирокида тошқин хавфи бартараф этилгани баён қилинади.

1937 йил октябрда у ҳибсга олиниб, 3 ноябрда ўн йиллик меҳнат-тузатув лагери жазосига ҳукм қилинган. Тақдим этилган икки материалда ҳибс санаси 18 октябрь ҳамда “19 октябрга ўтар кечаси” шаклида учрайди; бу бир кечага тўғри келиши мумкин, аммо иш ҳужжатлари билан алоҳида аниқлаштириш мақсадга мувофиқ. Манбаларда унинг қамоқда вафот этгани ва 1990 йил 13 мартда оқлангани қайд этилади.

“Муҳаммад Аминаддинов қисмати билим, маҳаллий тажриба ва инсон қадри бир-биридан ажралмаслигини эслатади.”

Саъдуллахўжа Турсунхўжаев: сув хўжалиги миқёсидаги раҳбар

1891–1938 йй. • давлат арбоби, сув хўжалиги қурилишлари ташкилотчиси

Саъдуллахўжа Турсунхўжаев 1891 йилда Тошкентда деҳқон оиласида туғилган. Рус-тузем мактабида таълим олган, кейинчалик тараққийпарварлик ҳаракатида қатнашган. Тақдим этилган таржимаи ҳолда унинг Абдулла Авлоний, Мунавварқори Абдурашидхонов ва бошқа зиёлилар билан ҳамкорлиги зикр этилади.

У турли йилларда Туркистон, Бухоро ва Хоразмдаги давлат бошқаруви вазифаларини бажарган. 1924 йилда Хоразм Давлат режа комиссияси ва Марказий Ижроия Қўмитасига раҳбарлик лавозимларида ишлаган. Шу тариқа у сиёсий-ташкилий тажрибасини кейинчалик сув хўжалигига ҳам йўналтирган.

Минтақавий ирригация ишларини бошқариш

1927 йилда Турсунхўжаев Ўрта Осиё сув хўжалиги қурилиши ташкилоти бошлиғи бўлган. Бу лавозим суғориш иншоотлари қурилиши, ресурслар ва ҳудудий эҳтиёжларни мувофиқлаштиришни тақозо этарди. 1928–1934 йилларда СССР Ер ишлари халқ комиссарлигининг Ўрта Осиё бўйича вакили сифатида ишлаган. 1935–1937 йилларда эса Қозоғистон ССР Сув хўжалиги Бош бошқармасига раҳбарлик қилган.

Унинг фаолияти соҳа тарихи учун шу жиҳатдан муҳимки, у фақат битта туман ёки ирригация тармоғи эмас, балки кенг минтақадаги сув хўжалиги масалаларига алоқадор масъул вазифаларни адо этган. Бунда айрим аниқ объектлар ва лойиҳалар рўйхати тақдим этилган манбаларда берилмаган; уларни қўшимча архивлар асосида аниқлаш зарур.

1938 йил 4 октябрь ва хотиранинг тикланиши

Саъдуллахўжа Турсунхўжаев 1937 йил 27 апрелда Олмаотада қамоққа олинган. 1938 йил 4 октябрда СССР Олий суди Ҳарбий коллегияси томонидан отувга ҳукм қилиниб, ҳукм шу куни ижро этилган. 1957 йил 1 августда оқланган.

Унинг ҳаёт йўлини ўрганиш учун рисолага тақдим этилган мақолада Рустамбек Шамсутдинов тадқиқотлари, Р.Шамсутдинов ва Ў.Убайдуллаевнинг 2002 йилдаги мақоласи, Ўзбекистон Миллий

энциклопедияси ҳамда бошқа асарлар тилга олинади. Улар рисолани тайёрлаш жараёнида алоҳида текширилган манба эмас, балки кейинги изланиш учун библиографик йўл-йўриқ сифатида келтирилмоқда.

“Раҳбарнинг тарихдаги ўрни фақат лавозими билан эмас, халқ эҳтиёжларига боғланган меҳнати билан ҳам ўлчанади.”

Дилоро Юсупова: сув хўжалигида ишлаган ҳуқуқшуноснинг матонати

1911–1981 йй. • ҳуқуқшунос, қатағонни бошидан кечирган аёл

Дилоро (Динара) Сабиржоновна Юсупова 1911 йилда Бухорода туғилган. Унинг болалиги ота-онасининг сиёсий таъқиблар сабаб кўчишлари ва мураккаб турмуш шароитида ўтган. 1922 йилда Москвага ўқишга юборилиб, кейин Тошкентда ҳуқуқшунослик бўйича таълим олган. 1929 йилда Самарқандга ишга юборилган ва бир йил давомида Сув хўжалиги бошқармасида ҳуқуқшунос вазифасида фаолият юритган.

У сув иншоотларини лойиҳалаган ирригатор эмас эди. Шу билан бирга, сув хўжалиги каби соҳалар фаолиятида ҳуқуқий таъминот, идоралар ишини қонунга мувофиқ ташкил этиш ҳам муҳим ўрин тутади. Шу боис унинг қисмати сувчилар тарихи билан боғлиқ алоҳида саҳифа сифатида мазкур рисолага киритилди.

Илм, ҳуқуқ ва оила

Самарқандда Дилоро Юсупова ҳуқуқшунос Муҳаммаджон Мўминов билан турмуш қурган. 1931 йилда Тошкентга қайтгач, илмий-тадқиқот йўналишида ўқишини давом эттирган. 1935 йилдан республика прокурори ёрдамчиси бўлиб ишлаган. М.Мўминов ҳам ҳуқуқшунослик соҳасида таълим ва илмий фаолият билан шуғулланган. Оилада Марат ва Сурайё исмли фарзандлар улғайган.

Қатағоннинг бир оилага солган мусибати

1937 йил 29 мартда Муҳаммаджон Мўминов ҳибсга олинган. Шу йил 22 сентябрда Дилоро Юсупова ҳам эрининг сиёсий фаолиятини “яширган” деган айблов билан қамалган. Фарзандлари болалар уйига юборилган. Тақдим этилган материалда Дилоронинг тергов давомида

айбловларни рад этгани, унинг эри эса 1938 йил 4 октябрда қатл этилгани баён этилади.

1939 йил 14 мартда Дилоро Юсуповага нисбатан қўзғатилган жиноят иши жиноят аломатлари топилмагани сабаб тўхтатилган, 19 мартда у озод қилинган. Кейин фарзандларини ўз бағрига қайтариб олган. 1957 йил 23 январда эри Муҳаммаджон Мўминов оқланган. Дилоро Юсупова кейинги йилларда ҳам ҳуқуқшунослик фаолияти билан шуғулланган.

Бу тақдир ёш китобхонни муҳим савол устида ўйлантиради: инсонни ҳаққоний судловдан маҳрум этиш нафақат унинг ўзига, балки оиласи ва жамиятнинг келажагига қандай таъсир қилади? Дилоро Юсупова ҳаётида касбий малака, ҳуқуқий маданият ва инсон иродасининг ўрни шу тариқа намоён бўлади.

III. Хотиралар дафтари

Қуйидаги қисқа лавҳалар “Қатағон қурбони бўлган сувчилар ва мироблар” номли тақдим этилган рўйхатга таянади. Улар тўлиқ таржимаи ҳол эмас. Айрим шахсларнинг аниқ бажарган лойиҳалари, ёзма илмий ишлари ёки кейинги ҳаёти ҳақида маълумот йўқ; шунинг учун фақат рўйхатдаги далиллар келтирилади.

Раҳбарлар ва муҳандислар

Шомансур Алихўжаев

Сув хўжалиги бошқарувида ишлаган давлат арбоби

Шомансур Алихўжаев республика миқёсидаги давлат арбоби бўлиб, бир муддат Ўзбекистон ССР сув хўжалиги бошқармасига раҳбарлик қилган. Унинг хизмат фаолияти ҳақида тақдим этилган рўйхатда аниқ лойиҳалар ёки иш йиллари кўрсатилмаган.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1937 йил сентябрда қамалган; 1938 йил 4 октябрда отувга ҳукм қилиниб, ҳукм ўша куни ижро этилган; кейин оқланган.

Файзулло Раҳимбоев

Инженер-гидротехник ва қурилишлар ташкилотчиси

1897 йилда Хўжандда туғилган. Москва сув хўжалиги институтини тамомлаган. Тожикистон сув хўжалиги бошқармаси, Вахшстрой, Варзобстрой ва Ўрта Осиё сув хўжалигида раҳбарлик вазифаларини адо этган; кейинчалик Сазгипровод директори бўлган. Бу лавозимлар унинг минтақавий гидротехника ишлари билан боғлиқлигини кўрсатади.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1938 йил 4 октябрда отувга ҳукм қилиниб, шу куни қатл этилган; кейин реабилитация қилинган.

Мелибой Эрбўтаев

Қашқадарёда сув хўжалиги раҳбари

1897 йилда Қўқонда туғилган. 1933–1936 йилларда Беҳбудий шаҳрида Қашқадарё вилояти сув хўжалиги бошқармаси бошлиғи бўлиб ишлаган. Тақдим этилган маълумотда унинг қатағонгача бошқарув фаолияти қайд этилган, алоҳида қурилиш объектлари санаб ўтилмаган.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1938 йил октябрда 12 йиллик қамоқ жазосига ҳукм қилинган; кейин реабилитация қилинган.

Қишлоқ сувини бошқарган мироблар

Қарши Ботиров

Махсус курсда тайёрланган мироб

1899 йилда Беҳбудий туманининг Дашт қишлоғида туғилган. Махсус сув хўжалиги курсини ўтаб, мироб касбини эгаллаган. 1924–1929 йилларда Беҳбудий тумани сув хўжалигида ишлаган. Унинг таржимаи ҳоли ўша даврда мироблар учун касбий тайёргарлик муҳим бўлганини англатади.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1938 йил 14 октябрда отувга ҳукм қилиниб, ўша куни қатл этилган; кейин реабилитация қилинган.

Давлетназар Худаиназаров

Чимбойдан чиққан мироб

1885 йилда Чимбойда туғилган. Қорақалпоғистондаги 6-аулда мироб бўлиб ишлаган. Унинг кундалик меҳнатига оид батафсил ҳужжатлар рўйхатда келтирилмаган. Шу боис ушбу қисқа лавҳа унинг касби ва қатағон тақдирини асосий далил сифатида сақлайди.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1929 йил 9 декабрда мол-мулки мусодара қилиниб, отувга ҳукм қилинган; 2022 йил 19 декабрда Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан оқланган.

Мамахонтўра Аҳмадхўжаев

Мироб касбининг вакили

1867 йилда туғилган Мамахонтўра Аҳмадхўжаевнинг касби мироб бўлган. Унинг иш жойи, қайси канал ёки туман сув таъминотида ишлагани ҳақида тақдим этилган рўйхатда батафсил маълумот берилмаган.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1937 йил 7 декабрда қамоққа олинган; 1938 йил 21 февралда 10 йил озодликдан маҳрум қилинган; 1989 йил 26 апрелда оқланган.

Султонхон Абзамхонов

Фарғона водийси мироби

1891 йилда Фарғона тумани Оқтепа қишлоғида туғилган. Ҳибс пайтида мироб бўлиб ишлаган. У “аксилинқилобий миллатчилик гуруҳи”га алоқадорликда айбланган келтирилади. Бу ибора айнан айблов тили бўлиб, тарихий ҳукм сифатида қабул қилинмаслиги керак.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1938 йил 16 февралда 10 йил меҳнат-тузатув лагерига ҳукм қилинган; оқланган санаси рўйхатда кўрсатилмаган.

Худоёр Давлатёров

Қўшкўпирлик мироб

1900 йилда Қўшкўпир туманида туғилган. Мироб бўлиб меҳнат қилган. Коллективлаштириш даврида мол-мулки тортиб олингани қайд этилган. Унинг мисоли иқтисодий ва сиёсий босим оддий касб эгаларининг ҳаётига ҳам қандай таъсир қилганини кўрсатади.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1937 йил 28 ноябрда 10 йил меҳнат-тузатув лагерига ҳукм қилинган; кейинги тақдири ҳақида рўйхатда маълумот берилмаган.

Оқмирза Болтаев

Ём қишлоғидан чиққан мироб

1900 йилда Ём қишлоғида туғилган. Ҳибс қилинган вақтда мироб бўлиб ишлаган. Қисқа рўйхат унинг меҳнат жойи ёки амалга оширган ишлари ҳақида батафсил маълумот бермайди. Шунга қарамай, исми ва касби сақланиши тарихий хотира учун аҳамиятли.

Ҳужжатда қайд этилгани: 10 йил меҳнат-тузатув лагерига ҳукм қилинган; жазо муддати 1937 йил 23 августдан ҳисобланган.

Гидротехниклар ва соҳа ходимлари

Пир Муҳаммад Кутибаров

Гидротехник

1886 йилда туғилган. Касби гидротехник бўлган. Қурилмалар, иншоотлар ёки лойиҳалардаги аниқ иштироки ҳақида тақдим этилган рўйхат маълумот бермайди. Унинг касби сув иншоотларини эксплуатация қилиш билан боғлиқ техник мутахассислар ҳам қатағондан четда қолмаганини кўрсатади.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1937 йил 14 январда қамалган; 14 октябрда отувга ҳукм қилинган; 1957 йил 13 июнда оқланган.

Ҳайдар Абдураҳмонов

Бешкентлик гидротехник

1902 йилда Бешкент тумани Пандирон қишлоғида туғилган. Гидротехник бўлиб ишлаган. Унинг таълим олган муассасаси, ишлари ёки қамоқдан кейинги тақдири ҳақида мазкур рўйхатда маълумот мавжуд эмас.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1937 йил 11 декабрда “аксилинқилобий фаолият” айблови билан қамалган; 1990 йил 13 декабрда оқланган.

Лутфулла Сайфуллаев

Ёрдамчи гидротехник

1901 йилда Пасткўча қишлоғида туғилган. Ёрдамчи гидротехник бўлиб меҳнат қилган. Бу лавозим сув иншоотларида муҳандислик ишларига кўмаклашиш билан боғлиқ бўлганини англатади, аммо шахсан қайси иншоотда ишлагани берилган манбада қайд этилмаган.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1937 йилда қамалган; 10 йил меҳнат-тузатув лагерига ҳукм қилинган; 1989 йил 16 январда оқланган.

Ҳикмат Рўзиев

Сув хўжалиги ишчиси

1909 йилда Кармана тумани Айрончи қишлоғида туғилган. Манба унинг касбини айнан “сув хўжалиги ишчиси” деб кўрсатади. Уни мироб ёки муҳандис деб аташга асос йўқ. Ишчи касбининг ҳам ушбу хотира рўйхатидан ўрин олиши муҳим.

Ҳужжатда қайд этилгани: 1937 йил 24 сентябрда 10 йил қамоқ жазосига ҳукм қилинган; кейинги тақдири ва оқланиши ҳақида маълумот берилмаган.

IV. Илмий-амалий мерос

Мерос деганда нимани тушунамиз?

Тарихий шахснинг мероси фақат унинг номи билан чоп этилган китоблардан иборат эмас. Сув хўжалиги тарихида илмий билим, амалий кўникма, ташкилий тажриба ва ўқитувчилик фаолияти ҳам муҳим из қолдириши мумкин. Бироқ бу тушунчаларни аралаштирмаслик керак: мутахассиснинг йирик идорага раҳбарлик қилгани унинг албатта илмий асар ёзганини билдирмайди.

Муҳаммад Аминаддинов: билим ва амалиётнинг уйғунлиги

Францияда ирригация соҳасида таълим олган Аминаддиновнинг мероси, берилган материалларга кўра, уч йўналишда намоён бўлади: Хоразмда суғориш ва дамба ишларини ташкил этиш, сув тармоқларини бошқариш, шунингдек, олимлар билан илмий фикр алмашиш. Унинг Владимир Цинзерлинг асарини ўқиб, ҳамкасбларига тушунтириши

ҳамда Жанубий Хоразм тизимини қайта қуриш бўйича маслаҳатлар бериши шулар жумласидандир.

Айни пайтда мазкур материалларда унинг ўз номи билан нашр этилган мустақил илмий монографияси ёки мақолаларининг библиографик рўйхати келтирилмаган. Шунинг учун унинг “илмий мероси”ни дастлаб ҳужжатланган илмий-амалий фаолият сифатида ўрганиш тўғрироқ бўлади.

Ташкилотчилик мероси ва ҳужжатли далил

Саъдуллахўжа Турсунхўжаевнинг мероси йирик минтақавий сув хўжалиги қурилишларини бошқариш тажрибаси билан боғлиқ. Файзулло Раҳимбоев каби инженер-гидротехникларнинг фаолияти эса техник ташкилотлар ва қурилиш идораларидаги лавозимлар орқали маълум. Аммо аниқ лойиҳалар, ҳисоб-китоблар ёки муаллифлик ечимлари ҳақида хулоса чиқариш учун қурилиш ҳисоботлари, чизмалар ва хизмат ёзишмаларини топиш зарур.

Миробларнинг амалий билими

Қишлоқ мироби сув навбатини, тармоқ ҳолатини ва маҳаллий эҳтиёжларни кузатган. Рўйхатда қайд этилган Қарши Ботиров, Давлетназар Худаиназаров, Худоёр Давлатёров ва бошқаларнинг касби маълум, аммо шахсан қўллаган усуллари ёки аниқ натижалари ҳақида ҳозирча ёзма далил тақдим этилмаган. Буларни кейинги тадқиқотларда маҳаллий архив, канал тарихи ва эҳтиёткорлик билан тўпланган оғзаки хотиралар ёрдамида ўрганиш мумкин.

Дилоро Юсупованинг асосий касбий мероси ҳуқуқшунослик соҳасига тегишли. У сув хўжалиги идорасида ҳам ишлагани учун мазкур тарихнинг бир қисми бўлиб қолади; бироқ ҳужжатлар тасдиқламаган гидротехник ечим ёки илмий асарларни унга нисбат бериш мумкин эмас.

Шундай қилиб, рисолада меросга баҳо беришнинг бош мезони – далилдир. Ҳар бир аниқланган ҳужжат бу инсонларнинг меҳнатини янада тўлиқ ва адолатли кўрсатиш имконини беради.

V. Саналар сўзлаганда

Қуйидаги хронология фақат рисолага тақдим этилган материалларда учрайдиган саналардан тузилди. У барча тарихий воқеаларнинг тўлиқ тақвими эмас.

1873 Муҳаммад Аминаддинов Хонқада туғилди.

1891 Саъдуллахўжа Турсунхўжаев Тошкентда туғилди.

1893–1897 Муҳаммад Аминаддинов Франциянинг Тулуза шаҳрида ирригация соҳасида ўқиди.

1920 Хоразмда янги бошқарув даври бошланди; Аминаддинов ирригация вазифаларида ишлади.

1922 Ҳазорасп–Хўжайли оралиғида 220 километр масофада дамба ва тозалаш ишлари ўтказилгани қайд этилди.

1924 Аминаддинов Хоразмдаги УПРАДИС ташкилотининг бош муҳандиси бўлди.

1927 Турсунхўжаев Ўрта Осиё сув хўжалиги қурилиши ташкилоти раҳбари бўлди.

1929 Дилоро Юсупова Самарқандда Сув хўжалиги бошқармасида ишлади; Давлетназар Худаиназаровга отув ҳукми чиқарилди.

1934 Муҳаммад Аминаддинов Амударё тошқини хавфига қарши ишларга жалб этилди.

1937 Кўплаб мироб, гидротехник ва раҳбарлар ҳибсга олинди.

1938 йил 4 октябрь Саъдуллахўжа Турсунхўжаев, Шомансур Алихўжаев, Файзулло Раҳимбоев ҳамда ҳуқуқшунос Муҳаммаджон Мўминов бўйича қатл санаси манбаларда шу кун сифатида келтирилган.

1939 йил март Дилоро Юсупованинг жиноят иши тўхтатилди ва у озодликка чиқди.

1957 Саъдуллахўжа Турсунхўжаев ва Пир Муҳаммад Кутибаров оқланган қайд этилган.

1989–1990 Бир қатор мироб ва гидротехникларга нисбатан оқлаш қарорлари қабул қилинган.

2022 йил 19 декабрь Давлетназар Худаиназаров Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан оқланган.

VI. Ёшлар учун қўлланма

Ушбу тақдирлар нимани ўргатади?

Биринчи сабоқ – илмни халқ манфаатига сафарбар этиш. Муҳаммад Аминаддиновнинг хорижда таҳсил олиб, Хоразм сув тизимларида меҳнат қилгани таълимнинг жамиятга қай тарзда хизмат қилиши мумкинлигини кўрсатади.

Иккинчи сабоқ – касбнинг ҳар бир бўғини қадрли. Қишлоқ мироби, ёрдамчи гидротехник ва ташкилот раҳбари вазифалари турлича. Аммо ҳар бири сув хўжалиги тизимининг узвий қисми бўлган.

Учинчи сабоқ – адолат ва қонунийликни асраш. Дилоро Юсупова ва унинг оиласи қисмати ҳуқуқий ҳимоя йўқолганда инсон тақдири қандай издан чиқиши мумкинлигини намоён этади.

Тўртинчи сабоқ – тарихга ҳужжат билан ёндашиш. Биографияда сана, тўлиқ исм, ҳукм ва оқланиш санаси бир-биридан ажратиб ўрганилади. Кўрсатилмаган маълумотни тахмин билан алмаштириш тарихга ҳурмат эмас.

Муҳокама учун саволлар

1. Нега маҳаллий сув шароитини билиш ирригация соҳасида муҳим?

2. Муҳаммад Аминаддинов ҳаётида таълим ва амалий тажриба қандай бирлашган?

3. Саъдуллахўжа Турсунхўжаевнинг раҳбарлик фаолияти оддий мироб меҳнатидан нимаси билан фарқ қилади?

4. Нима учун Дилоро Юсупова сув хўжалиги тарихи ҳақидаги рисолага киритилган?

5. Қатағон давридаги айблов ёзуви билан кейинги оқлаш ҳужжати орасида қандай фарқ бор?

6. Қатағонга учраган шахс ҳақида биргина қисқа рўйхат қолган бўлса, нимани ишонч билан айтиш мумкин?

7. Ўз ҳудудингиздаги қадимий ариқ ёки канал тарихи ҳақида маълумотни қайси манбалардан топиш мумкин?

Амалий машғулотлар

“Менинг маҳалламдаги мироблар” лойиҳаси. Ўқувчилар маҳалла кексалари, архив ёки музей материаллари асосида бир тарихий сув иншооти ёхуд мироб ҳақида бир саҳифалик маълумот тузадилар. Суҳбатдошнинг розилиги олинади, оғзаки хотира “ҳужжат билан тасдиқланган факт”дан ажратилади.

“Бир сана – икки манба” машқи. Муҳаммад Аминаддиновнинг 1937 йилги ҳибс санаси мисолида икки матн қиёсланади. Ўқувчи ўхшаш ва фарқли жойларни ёзади ҳамда якуний хулоса чиқариш учун қандай архив ҳужжати кераклигини кўрсатади.

“Касблар харитаси” машқи. Гуруҳлар мироб, гидротехник, муҳандис, раҳбар ва ҳуқуқшуноснинг сув хўжалигидаги вазифаларини алоҳида жадвалга жойлаштиради. Ҳар бир касб учун билим, масъулият ва жамоат манфаати билан боғлиқ бир мисол келтиради.

VII. Атамалар ва изоҳлар

Қисқача атамалар луғати

Мироб – Суғориш сувини тақсимлаш, навбат ва маҳаллий сув тартибини назорат қилиш билан шуғулланувчи мутахассис.

Ирригация – Ерларни сунъий суғориш тизими ва уни ташкил этишга оид ишлар мажмуи.

Гидротехник – Сув иншоотлари ва уларнинг ишлашига оид техник вазифаларни бажарувчи мутахассис.

Дамба – Сувни тўсиш, йўналтириш ёки тошқиндан ҳимоя қилиш учун қуриладиган иншоот.

Зовур – Ердан ортиқча сувни чиқаришга хизмат қиладиган тармоқ.

Қазув – Ариқ, канал ва зовурларни тозалаш ёки қайта қазиш бўйича анъанавий умумий ишлар.

Қатағон – Сиёсий асослар билан шахс ёки гуруҳларга нисбатан амалга оширилган таъқиб ва жазолаш амалиёти.

Реабилитация (оқлаш) – Шахсга нисбатан қўлланган айблов ёки жазо асоссиз деб топилиши билан боғлиқ ҳуқуқий қарор.

Нозирлик – Ўша даврда муайян соҳани бошқарувчи идора; тарихий атама.

УПРАДИК – Материалда Хоразм округида сув масалалари билан шуғулланган ташкилотнинг қисқартма номи сифатида келтирилган.